

MARINKO LOLIĆ
Institut za filozofiju i
društvenu teoriju, Beograd

KANT I PEDAGOGIJA

Dva veka Kantovog *Spisa o pedagogiji*

Apstrakt: Autor ukazuje na širi filozofski kontekst u kojem je moguće jedno drugačije razumevanje fundamentalnih principa Kantove pedagogije, koje bi bilo primerenije duhu njegove svetsko-građanski usmerene filozofske misli. Glavni cilj ovog rada jeste da pokaže da disciplinovanje, kultivisanje, civilizovanje i moralizovanje u kritičkoj filozofiji nemačkog filozofa predstavlja nužne stadijume koje u svom razvitku mora proći moderni individuum da bi postao zrela i autonomna ličnost.

Ključne reči: filozofija, prosvećenost, pedagogija, vaspitanje, disciplinovanje, kultivisanje, civilizovanje, moralizovanje.

Prošle godine navršila su se dva veka od pojave prvog izdanja Kantovog *Spisa o pedagogiji*¹, koji je, na osnovu Kantovih predavanja, priredio njegov učenik Teodor Rink. To je prvi veći filozofski spis filozofa iz Kenigsberga koji je, 1922. godine, dakle, jednu deceniju pre prevoda *Kritike čistog uma*, glavnog Kantovog filozofskog dela, u celini preveden na srpski jezik. Pojava Kantovih predavanja iz pedagogije vezana je za pokretanje jedne od naših najpoznatijih pedagoških biblioteka - Pedagoški klasici. Osnivač ove biblioteke i prevodilac Kantovih predavanja iz pedagogije, bio je profesor Milan Šević,² pisac prve doktorske disertacije o najvećem srpskom prosvetitelju 18. veka Dositeju Obradoviću. Objavljujući Kantov *Spis o pedagogiji*, kao prvu knjigu u novopokrenutoj seriji klasičnih pedagoških dela, Šević je, kao veliki poklonik ideja prosvetiteljstva, pokušao da u trenutku kad u našoj kulturi počinju da preovlađuju ideje voluntarizma i iracionalizma, u našu savremenu

¹ Kao što je poznato, Kant je na temelju ministarske naredbe više puta na Univerzitetu u Kenigsbergu držao predavanja iz pedagogije. Kant je prvi put držao u zimskom semestru 1776/77. predavanja o praktičnoj pedagogiji (umeće vaspitanja); i u letnjem semestru 1780. u zimskom semestru 1783/84. i zimskom semestru 1786/87. on je držao predavanje o pedagogiji. Tekst ("Immanuel Kant o pedagogiji") (Immanuel Kant über Pädagogik"), koji je najpre izdao njegov učenik i kasnije kolega Teodor Rink 1803. godine, ne predstavlja Kantov sistematski ureden spis. Posmatrano u celini, radi se o zbirci važnih aforizama o pedagoškim problemima.

² Milan Šević rođen je 25.11. 1866. godine u Novom Sadu, a umro je 21.12. 1935. godine u Beogradu. Studirao je u Budimpešti, Minhenu, Ženevi i Lajpcigu. Doktorsku tezu »Dositej Obradović srpski prosvetitelj iz 18. veka« odbranio je 1888. godine u Lajpcigu kod profesora Vunta, Leskina i Hilderbranta. O životu i radu M. Ševića pogledati u prilogu D. Mitrović *Milan Šević* u zborniku radova Sedamdesetpet godina katedre za pedagogiju, Filozofski fakultet u Beogradu, Beograd, 1967, str. 140-154.

pedagošku nauku unese duh evropske prosvete. Pored Kantovog spisa, do Drugog svetskog rata, u ovoj znamenitoj biblioteci pojavila su se neka od najvažnijih dela moderne pedagoške misli; Radosavljevićev *Ogist Kont*, Džemsove *Pouke učiteljima* i Rusov *Emil*. Nažalost, Ševićovo nastojanje da u našoj sredini, svojim radovima i prevodima glavnih dela neokantovske pedagoške misli između dva svetska rata, izvrši širu popularizaciju Kantovih pedagoških ideja,³ nije naišlo na veći odjek u kulturnoj javnosti⁴.

Pokušaja da se skrene pažnju na Kantove pedagoške ideje između dva rata u našoj sredini bilo je i u među pedagozima marksističke orijentacije. Zanimanje marksističkih pedagoga za Kantove pedagoške ideje ima dugu istoriju u evropskoj pedagoškoj kulturi i datira još od čuvenih pokušaja povezivanja, odnosno, nadopunjavanja Marksovog učenja Kantovom etičkom teorijom.⁵ Želeći da izvrše sintezu Kantove etike i Marksovog materijalizma neki pripadnici ortodoksnog marksizma odabacivali su pojedine delove Kantovog kritičkog idealizma kao nenaučne i nespojive s Marksovim izučavanjem čoveka i društva. Ovi kriterijumi primenjivani su i prilikom tumačenja Kantovih pedagoških ideja. Klasičan primer takvog pristupa predstavlja rasprava *Pedagoške ideje Emanuela Kanta*, ruskog pedagoga A.F. Šiškina koja je kod nas objavljena 1939. godine u pedagoškoj biblioteci *Budućnost* koju je uređivao Miloš B. Janković⁶.

Kantov filozofski i naučni opus Šiškin strogo deli na pretkritički i kritički period. U pretkritičkom periodu Kant je za ruskog autora naučnik i filozof koji u svojim istraživanjima razvija materijalistički pogled na svet, dok u kritičkom razdoblju svoga rada on zastupa idealističko stanovište. Budući da *Predavanja* iz pedagogije pripadaju Kantovom »idealističkom periodu«, ona, po Šiškinu, nemaju veliku naučnu vrednost. Ruski pedagog smatra da za pedagošku nauku mnogo veći značaj imaju Kantova razmatranja koja su nastala u njegovom pretkritičkom periodu⁷.

Za razumevanje Kantovih pedagoških ideja, iz njegovog pretkritičkog perioda posebnu važnost ima njegov *Izveštaj o predavanjima u zimskom semestru 1765/66* u kome je Kant izložio svoja shvatanja o problemima nastave metafizike, logike, etike i fizičke geografije na visokoj školi, naučnih disciplina koje je predavao na univerzitetu i o kojima je imao neposredno iskustvo. U svom *Izveštaju* Kant razmatra dva ključna problema savremene nastave: problem prenošenja znanja i krajnji cilj nastave. U osvetljavanju tih pitanja on se zalaže za prirodni proces ljudskog saznanja koji se sastoji u »razvijanju rasuđivanja do koga se dolazi preko iskustva koje treba da dovede do stvaranja jasnih sudova, a preko njih do izgradnje pojmova; zatim se ti

³ Šević se ozbiljno zanimao, ne samo za Kantove pedagoške ideje, već i za razvitak neokantovske pedagogije. On je, još početkom prošlog veka, preveo na srpski jezik prvi deo Natorpove Opšte pedagogije (1908), najznačajniji pedagoški spis koji je potekao iz neokantovske škole. Četnaest godina kasnije Šević je nastavio prevođenje Natorpovih pedagoških spisa i do kraja života pored drugog ispravljenog izdanja *Opšte pedagogije*, on je od ovog poznatog neokantovskog pedagoga preveo i njegovu *Socijalnu pedagogiku*. Pogl. Živojin Đorđević, *Istorija vaspitanja u Srbija*, Naučna knjiga, Beograd, 1958, str. 89.

⁴ O Ševićevom prevodu Kantovog Spisa o pedagogiji pojavila se samo jedna kratka beleška. Pogl. St. M.M. *Imanuela Kanta Spis o Pedagogiji*, Učitelj, III, 1923, str. 513-514.

⁵ K. Vorländer, *Kant i socijalizam*, zbornik *Socijalizam i etika*, priredio H. Burger, Zagreb, 1979, str. 16.

⁶ Ljubica Radulaški, *Klasici istorije pedagogije na stranicama biblioteke "Budućnost"*, Pedagoška stvarnost, br. 1, Novi Sad, 1971, str. 70.

⁷ Šiškin, A.F. : *Pedagoške ideje Emanuela Kanta*, Beograd, 1939, str. 8.

pojmovi u odnosu na svoj uzrok i posledice spoznaju razumom i, najzad, u vidu harmonične celine spoznaju se posredstvom nauke.«⁸

Kant se u svom *Izveštaju* suprotstavio tada rasprostranjenim shvatanjima obrazovanja, koje je zadatak obrazovanja smatralo iscrpenim, ako je mlad čovek bio u stanju da napuštajući školu može slobodno da operiše utvrđenim pojmovima. On je bio protivnik nastave koja ne razvija misaonost već »nedozrelu brbljivost mladih mislilaca, u kojoj ima više slepila nego u bilo kakvoj taštini i neizlečivija je nego neznanje.«⁹

Potpuno u skladu sa temeljnim principima svoje kritičke filozofije Kant je i u svojim pedagoškim raspravama isticao da ljudsko saznanje, treba da počinje od iskustva i da se postepeno razvija ka sve opštijim pojmovima. Objektivni značaj ovih Kantovih stavova Šiškin vidi u kritici tradicionalnog metafizičkog načina saznanja, koje je operisalo sa večnim pojmovima koji su bili nezavisni od stvarnosti.

Kantovi opšti metodološki principi nastave primenjeni na pojedine naučne discipline imaju određenih specifičnosti. Kant smatra da predavanje filozofije mora početi od empirijske psihologije i zoologije (živa tela), zatim treba preći na kosmologiju (mrtva tela) i najzad na ontologiju, tj. na nauku o opštim osobinama tela. Cilj ovakvog uvođenja u filozofski način mišljenja, po Kantu, jeste u tome da se učenicima pomogne da idući od pojedinačnih empirijskih činjenica ka sve opštijim zaključcima, nauče da samostalno razmišljaju i rasuđuju. Po njegovom mišljenju, samo na ovaj način nastava može da ispuni svoj glavni zadatak tj. da učenici »ne uče samo misli već da nauče misliti.«¹⁰ To je, po Kantu, moguće postići samo ako učenici ne primaju gotove pojmove, već proučavajući određene probleme, stiču uvid u njihovo formiranje.

Međutim, time, po Kantu, ne bi još uvek bila završena čvrsta i skladna zgrada razuma. Za to je neohodno da učenici steknu i temeljna znanja iz logike. Logička saznanja se stiču tek onda kada se učenici upoznaju sa konkretnim materijalom iz oblasti filozofije i istorije ljudske misli. Po Kantovom mišljenju, logika može da se predaje samo posle onih nauka, čiji metod ona treba da bude. Logička pravila treba da pomognu da se na osnovu prikupljenog materijala »sastavi podroban plan, na kome treba da bude podignuta tvrda i skladna zgrada razuma«¹¹

U izvođenju nastave geografije Kant se zalagao za opširno proučavanje fizičke geografije koja bi se bavila izučavanjem ne samo prirodnih bogatstva pojedinih zemalja, već bi se bavila proučavanjem i prirodnih svojstava i moralnih pogleda ljudi, kao i stanja država i plemena na zemaljskoj kugli. Geografija, dakle, po Kantu, ne treba da bude samo fizička, već i moralna i politička naučna disciplina.

Ističući značaj geografskih znanja za razumevanje istorije Kant je poklanjao veliku pažnju izučavanju prirodnih bogatstava sa stanovišta industrije i trgovine. On je smatrao da za razumevanje istorije nisu toliko važna dela pojedinih vladara, već pre svega ono što je stalni uzrok tih dela, kao, na primer, industrija i trgovina. Glavni nedostatak obrazovanja školske mladeži Kant je video u tome što mladi »rano nauče

⁸ Ibid., str. 9.

⁹ Ibid., str. 9.

¹⁰ Ibid., str. 11.

¹¹ Ibid., str. 11.

da mudruju ne stekavši još u dovoljnom stepenu znanja iz istorije, koja bi mogla zameniti iskustvo.«¹²

Drugi deo Šiškinove rasprave posvećen je Kantovom odnosu prema Rusoovoj teoriji vaspitanja i njegovoj saradnji sa nemačkim filantropistima. Iako je Kant gajio veliko oduševljenje prema Rusoovom Emilu, koji je na njega ostavio snažan utisak, on nije u svojoj teoriji vaspitanja bio puki sledbenik velikog Ženevljanina. Ključna razlika između Rusoa i Kanta nalazi se u njihovom shvatanju prirode i kulture. Kant ne prihvata Rusoov stav prema kome kultura i društvo donose samo zlo i da je »prirodno« vaspitanje pozvano da sačuva od zala i opasnosti savremena društva i kulture. Ako bi ova Rusoova tvrdnja bila tačna onda bi, po Kantovom mišljenju, problem vaspitanja bio nerešiv, iz prostog razloga što u savremenom društvu ne bi mogli da se nađu neiskvareni vaspitači. »Vaspitači po ukusu Žan – Žak Rusoa su izmišljena lica«¹³ – veli Kant. U svojoj raspravi *O lepom i uzvišenom* (u delu u kome se više nego igde oseća uticaj Rusoa) Kant je na drugačiji način odredio uticaj nauke i umetnosti na moral i vaspitanje, nego što je dao Ruso u svom znamenitom spisu koji je napisao povodom konkursa Dižonske akademije. Kant kaže: »Najzad, kada se ljudski duh nekom palingenezom opet srećno digao iz skoro potpunog raspada, vidimo danas kako se pravi ukus lepog i plemenitog, kako u umetnosti i naukama tako i u običajima opet rascvetava, pa nam ne ostaje ništa drugo da želimo sem da nas lažni sjaj, koji tako lako zaslepljuje, neprimetno ne udalji od plemenite jednostavnosti, a naročito da se još neotkrivena tajna vaspitanja oslobodi starih zabluda, da bi se moralno osećanje još zarana u grudima svakog mladog građanina sveta uzdiglo do delotvornog osećanja, jer bi se bez njega sva finoća usmerila samo na prolazna i prazna zadovoljstva da o onome što se oko nas dešava sudimo sa više ili manje ukusa.«¹⁴ Za razliku od Rusoa koji je na pitanje da li nauka i umetnost utiču na razvitak morala odgovorio negativno, Kant je, na ovo pitanje dao pozitivan odgovor.

U razvijanju svoje zamisli o potrebi sklada između vaspitanja i prirodnog razvitka čoveka, Kant sledi Rusoa samo do određene granice. On se slaže s Rusoom da u čoveku leže nagoni ka dobru, ali tome dodaje: »Jedini uzrok zla sastoji se u tome što se ljudski priroda ne potčinjava pravilima«, tj. disciplini. Autor *Emila* u oštroj polemici protiv zloupotrebe discipline često je zaboravljao njenu neophodnost. Kant, naprotiv, neumorno ponavlja da je prvi zadatak vaspitanja disciplinovanje ljudi, uništavanje njihovog divljaštva, suprotstavljanje životinjskog porekla njihove prirode, koje može da uguši sve ljudsko. Razliku između svog i Rusoovog pristupa problemu vaspitanja Kant određuje na sledeći način: »Ruso misli sintetički i polazi od prirodnog čoveka, ja mislim analitički i polazim od kulture čoveka.« Drugim rečima: pitanje o prirodnom razvitku čoveka Ruso i Kant posmatraju na različit način: prvi ima u vidu pretežno prirodni razvitak čoveka kao fizičkog bića, drugi – njegov razvitak kao kulturnog bića.

Iako su posle Drugog svetskog rata na srpski jezik prevedena najvažnija Kantova filozofska dela (neka od njih doživela su i više izdanja), sudeći bar prema stručnim

¹² Ibid., str. 12.

¹³ Ibid., str. 24.

¹⁴ Imanuel Kant, *O lepom i uzvišenom*, Beograd, 1973, str. 58-59.

bibliografijama, koje u tom periodu beleže samo jedan osvrt¹⁵ o Kantovoj pedagogiji, izostao je pokušaj da se Kantove pedagoške ideje sagledaju u kontekstu njegove kritičke filozofije.

Svojevrsni zaborav ovog Kantovog dela, u našoj savremenoj filozofskoj i pedagoškoj misli, trajao je sve do devedesetih godina prošlog veka. Tako smo dočekali da se, sve do poslednje decenije, tek minulog veka, ne pojavi nijedno novo izdanje Kantovog pedagoškog spisa. Burne promene u našem društvu početkom devedesetih najavile su i nova traganja i preispitivanja stanja u našoj savremenoj pedagoškoj nauci. To je verovatno i razlog da su se, samo u toku poslednje decenije XX veka, pojavila čak tri reprintska izdanja ovog spisa. Međutim, pojačano interesovanje za Kantove pedagoške ideje, nije još uvek naišlo na adekvatnu reakciju stručne javnosti. Prepušteni sami sebi i zahtevima tržišta, izdavači su danas često skloni, naročito kad se radi o starim izdanjima retkih knjiga, da vrše, ne samo, kako oni kažu »osavremenjivanje prevoda« već, u nastojanju da atraktivnijim naslovima privuku pažnju čitalaca, sasvim slobodno menjaju i originalne naslove tih spisa. To se desilo i sa Kantovim *Spisom o pedagogiji*, koji se u ponovljenom i skraćenom izdanju pojavio pod naslovom *Vaspitavanje dece*. Dajući novi naslov *Kantovim predavanjima iz pedagogije*, izdavači su izneverili, ne samo slovo, već i duh Kantove pedagogije koji je iskazan sasvim jasno već u prvom stavu njegovog Uvoda. U ovom čuvenom Kantovom stavu izričito stoji da je »čovjek jedini tvor koji mora da bude vaspitan.«¹⁶ Istina je, da je Kant smatrao da vaspitanje čoveka treba da počne u njegovoj najranijoj mladosti, ali da ono ne prestaje sa završetkom tog perioda čovekovog života, već zahvata mnogo duže razdoblje čovekovog odrastanja, učenja i sazrevanja.

Vaspitanje, u Kantovom smislu, obuhvata negu i nastavu s obrazovanjem. Pod negom veliki nemački filozof razume "staranje roditelja da deca svoje snage ne upotrebe na svoju štetu."¹⁷ Za čovekovo vaspitanje Kant u svojoj *Pedagogiji* ističe kao najvažniju - disciplinu. Kenigsberški filozof verovao je, da se, uz pomoć discipline, menja "životinjstvo u čoveštvo."¹⁸

Sklonost nekih Kantovih tumača da u njegovoj filozofskoj misli, na svakom koraku, vide izraziti primer rigorizma nije, nažalost, zaobišla ni Kantovo shvatanje pedagogije. Stoga bi bilo neophodno potrebno da se bar, u najkraćim crtama, ukaže na širi filozofski kontekst u kojem je moguće jedno drugačije razumevanje fundamentalnih principa Kantove pedagogije, koje bi bilo primerenije duhu njegove svetsko-građanski usmerene filozofske misli. U stvari, pokušao bih da pokažem da disciplinovanje, kultivisanje, civilizovanje i moralizovanje u kritičkoj filozofiji nemačkog filozofa predstavlja nužne stadijume, koje u svom razvitku mora proći moderni individuum, da bi postao zrela i autonomna ličnost.

Na jednom mestu svojih *Predavanja iz pedagogije*, Kant pojam vaspitanja deli na disciplinovanje, kultivisanje, civilizovanje i moralizovanje¹⁹. Kao dopunu trima poslednjim dimenzijama ovog pojma, on je dodao principe umešnosti, razboritosti i

¹⁵ Dr Aleksandar Banović, *Osvrt na Kantove pedagoške poglede*, Savremena škola, br. 1-2, Beograd, 1954, str. 208-213.

¹⁶ Kant, *Spis o pedagogiji*, preveo Milan Šević, Beograd, 1922., str. 3.

¹⁷ *Ibid.*, str. 3.

¹⁸ *Ibid.*, str. 3.

¹⁹ *Ibid.*, str. 13

moralnosti. Time je Kant svoju pedagogiju doveo u direktnu vezu sa svojom teorijom praktičnog uma, jer se u ovim principima realizuje tehničko-praktični, pragmatično-praktični i moralno-praktični um. Vaspitanje, po Kantu, treba da omogućiti realizovanje svih oblika pojavljivanja praktičnog uma. Disciplinovanju, pri tom, pripada propedeutička uloga u užem smislu te reči. To je razlog što Kant o disciplinovanju govori kao o negativnom²⁰ delu vaspitanja.

Međutim, mora se priznati da Kant u svojoj *Pedagogiji* zaista neobičnim formulacijama opisuje funkciju disciplinovanja: “Disciplina ili stega menja životinjstvo u čoveštvo”²¹, veli Kant, a zatim dodaje: “Disciplinovati znači ići za tim, da se spreči, da životinjstvo čoveštvu škodi, i to i u pojedinu, kao društvenom čoveku. Disciplina je dakle, samo pripitomljavanje divljine.”²²

Disciplinovanje ne predstavlja samo jedan od važnih stadijuma, koje u svom vaspitanju mora proći moderni čovek da bi postao zrela i autonomna ličnost, već je to jedan od ključnih postulata Kantove kritičke filozofije o kojem on na temeljan način raspravlja u svojoj prvoj *Kritici* u poglavlju pod naslovom Transcendentalna teorija o metodi. U tom poglavlju Kant daje jedno opšte određenje pojma discipline kao vrste “prinude kojom se stalna sklonost uma ka odstupanju od izvesnih pravila, zbog čega zapada u čitav sistem obmana i opsena, ograničava i naposljetku iskorenjuje.”²³ Iako će Kant, nekoliko godina kasnije u *Kritici moći suđenja* odrediti disciplinu kao važan deo “kulture vaspitanja,”²⁴ on će već u *Kritici čistog uma*, napraviti sasvim jasnu razliku između discipline i kulture. “Disciplina se razlikuje od kulture, koja treba samo da razvije neku veštinu, ne uništavajući pri tom neku drugu veštinu koja već postoji. Prema tome, na obrazovanje nekog talenta koji već sam od sebe traži da se izrazi disciplina će uticati negativno a kultura i doktrina vršiće na njega neki pozitivan uticaj.”²⁵ Da bi otklonio svaku dvosmislenost u korišćenju ovog pojma Kant je u fusnoti dao jedno kratko objašnjenje u kome se precizira na koji način treba shvatiti negativnu upotrebu ovog termina, koja ima važnost za njegovu teorijsku filozofiju i njegovu pedagošku teoriju. “Ja dobro znam”, veli Kant, “da se u školskom jeziku reč disciplina obično upotrebljava kao sinonim reči obuka. Međutim, ima mnogo drugih slučajeva u kojima se brižljivo razlikuje prvi izraz, uzet u smislu *vaspitanja*, od drugog izraza, u smislu pouke, i sama priroda stvari iziskuje da se za ovu razliku zadrže jedini podesni izrazi te ja želim da se reč *disciplina* upotrebljava uvek samo i jedino u negativnom značenju.”²⁶

Kantovu distinkciju između discipline i kulture iz *Kritike čistog uma* i *Kritike moći suđenja* nalazimo dosledno sprovedenu u njegovoj koncepciji pedagogije. Kao što je u *Kritici čistog uma* pokazao da “negativno zakonodavstvo... pod imenom discipline” treba da predstavlja jedan “sistem opreznosti i samokontrole pred kojim se neće moći održati nikakav lažan sofistički privid”,²⁷ on je isto tako smatrao da na

²⁰ Ibid., str. 4.

²¹ Ibid., str. 3.

²² Ibid., str. 13.

²³ Imanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, Beograd, 1976, str. 428.

²⁴ Imanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Beograd, 1991, str. 317.

²⁵ K.č.u., str. 428-429.

²⁶ Ibid., str. 429.

²⁷ K.č.u., str. 429.

području vaspitanja: “Disciplina sprečava, da čovek svojim životinjskim nagonima odstupi od svoga opredeljenja, od *čoveštva*.”²⁸ Čovek ima telos, autonomiju koja se potvrđuje u moralnosti, ali realizacija ove njegove najviše mogućnosti nije zagarantovana nikakvom imanentnom teleologijom. Stoga Kant smatra da pomoću vaspitanja treba stvoriti nezaobilazne pretpostavke za moralno samoodređenje pojedinca. Kantov pojam *čovečnosti* obuhvata različite etape umnosti o kojima vaspitanik treba da stekne iskustvo uz pomoć okoline u kojoj egzistira.

Disciplinovanje se, baš zato, kod Kanta ne može iscrpiti u procedurama i dresurama navikavanja. Upravo u tom smislu, on kaže u svojoj *Pedagogiji*: “Čovek može biti ili samo dresiran, obučen, mehanički poučavan, ili istinski *prosvেćen*...Ali s dresiranjem stvar nije još izvedena, no je poglavito stalo do toga, da deca nauče *misлити*. To vodi ka principima, iz kojih sve radnje potiču.”²⁹ Dok dresura čini trajnom socijalnu zavisnost pojedinca, suštinu kantovskog pedagoškog akta – već i u elementarnoj formi disciplinovanja – čini upravo to da u konstituisanju socijalnog odnosa pripremi njegovo transcendiranje. Prema tome, “čisto vaspitanje”, i u procesu disciplinovanja, po Kantu, treba da uvede vaspitanika u mišljenje, a ne da ga poima i obrađuje kao puku animalnost. Principe, u kojima se temelje sve radnje, vaspitanik treba da nauči da uviđa pomoću vaspitanja i tako se postepeno emancipuje od, u neku ruku, urođenih datosti – od klišea, stereotipa, prosečnosti. Paradoks je svakako u tome što se proboj do nezavisnosti ne može postići samostalno i bez pomoći vaspitača. Prema Kantovom shvatanju, samostalnost u mišljenju i odgovorno delanje izmiču našem neposrednom zahvatu. U dugotrajnim i bolnim procedurama mora se pripremiti put za takvu slobodu.

Kantovski shvaćeno disciplinovanje ima intenciju samokonstituisanja odrastajućeg u umno, a time i društveno biće. Vaspitanik, na taj način, putem umnosti, dobija vlast nad samim sobom i ujedno odnos prema svim drugim subjektima; subjektivnost se kod Kanta nalazi u korelaciji prema intersubjektivnosti; korelati su manifestacije umnosti. Tu povezanost Kant ima u vidu kad kaže: “Disciplinovati znači ići za tim, da se spreči, da životinjstvo čoveštvu škodi, i to i u pojedincu, kao društvenom čoveku.”³⁰ Zaključak bi bio da, po Kantu, disciplinovanjem treba stvoriti jedan novi svet, odnosno novi kvalitet čovekovog bivstvovanja. Tek nakon što je učinjen ovaj korak može započeti nova pedagoška forma delovanja koju on naziva - kultivisanje.

Pod kultivisanjem Kant podrazumeva obrazovanje i poučavanje, dakle - ono što on naziva “pozitivni deo vaspitanja,”³¹ koji je zasnovan na principu umešnosti. Kultivisanje, u tom užem smislu, znači otkrivanje onoga što se u pedagogiji naziva “svet obrazovanja”. Putem integracije u jedan povesnokulturni svet, vaspitanik postiže specifičnu slobodu, naime prvi modus pojavnih oblika “slobodnog delatnog bića”. Onaj ko, po Kantu, stiče uvid u datosti, u dela i merila kulturnog sveta koji ga okružuje, dobija mogućnost da se emancipuje. Ali, šta time Kant želi da kaže? Ništa drugo nego to da se samo na osnovu poznavanja sveta kulture mogu otkriti novi

²⁸ Spis o pedagogiji, str. 4.

²⁹ Ibid., str. 13 i 14.

³⁰ Ibid., str. 13.

³¹ Ibid., str. 16.

³¹ Ibid., str. 13.

horizonti koji nikada ne stoje na raspolaganju onome ko je isključen iz istorijsko-kulturnih pretpostavki sveta u kojem živi. Drugim rečima: sistematski uvid u određujuće faktore našeg istorijskog kulturnog postojanja ne garantuje, doduše, kulturnu kreativnost, ali on je, svakako, njen *conditio sine qua non*. Kant je, naravno, svestan da se to ne može uspostaviti bez mukotrpnih, didaktičkih aranžiranih inicijacija i usvajanja onog što je u kulturi već postignuto. Sa suptilnom ironijom Kantov kritički duh suprotstavlja se svim oblicima prekomerne genijalnosti. Njegovu pedagogiju, treba shvatiti i kao utemeljenje nezadovoljstva koje je on osećao zbog svake forme neutemeljnog stvaralaštva. Stoga, po Kantovom mišljenju, onaj ko ne može da izdrži asketsko uvođenje u horizont kulturnih dostignuća ljudskog roda, završava u zaraženosti epigonstvom.

Uvođenje u horizont kulturnih dostignuća ljudskog roda na najširem planu predstavlja izuzetno važan elemenat Kantove teorije vaspitanja koji on naziva civilizovanjem i koja se nalazi u čvrstoj vezi sa kultivisanjem, kao prethodnom fazom vaspitanja, ali isto tako civilizovanje treba da omogući uslove koji su neophodni za dostizanje najvišeg nivoa izgradnje ljudske ličnosti koji u Kantovoj pedagoškoj teoriji predstavlja moralizovanje. Međutim, civilizovanje u Kantovom smislu ne znači pedagošku formu delovanja koja u svemu prati kultivisanje, već jedan sasvim specifičan aspekt kultivisanja. Isto tako, temeljno je pogrešno shvatanje Kantove teorije civilizovanja kao teorije socijalnog prilagođavanja. Dok se kultivisanjem vrši prevladavanje pukog mnjenja, pedagoška forma civilizovanja teži da kod vaspitanika razvije novu svest koja je nezavisna od Ja uvida koji realizuju humanitet pojedinca. Proces civilizovanja predstavlja razvijanje iskustva s drugim i o drugom koji prema nama ima čitav niz zahteva na koje moramo odgovoriti na neegocentričan način. Civilizovanje, shvaćeno u Kantovom smislu je put kojim pojedinac dolazi do svog tela u razvoju znanja o vrednosti dotičnog socijalno-faktičnog stanja sveta u kojem živi.

Na kraju ovog kratkog osvrtu na ključne postulate Kantove pedagogije, mogli bismo zaključiti: dok kultivisanje smeru na otkrivanje i uzdizanje individualnosti, pedagoška forma civilizovanja odnosi se na različite socijalne sfere vrednosti; a moralizovanje pak na ljudski orijentisane bezuslovne vrednosti. Kao što se vidi, na različitim nivoima Kantovog pedagoškog učenja šire se aksiološki krugovi odnosa individualnosti, društvenosti i čovečnosti koje daju jasan kontekst u kojem specifične vrednosti moralnosti dobijaju svoj pravi i puni smisao.